

૨૯૬૪

“ગુજરાતના ખેરખાહ દોરત”

(રા. સા. ‘કીકાભાઈનું’ ગત થયું.)

દાદરા.

જાણી કીકાભાઈમા, કાળ થયો આ વાર;
દીલગીરી આ દેહમાં, હિંમત અપરમપાર. ૧
ઉત્તમ નીતિ આપરી, ઉત્તમ કૌશલ કામ;
ઉત્તમ જરા એ નામને, કહે કવિ ઉત્તમ આમ. ૨
સહીત જંદ.

અરર શું! થયું! આ અચાનકે,
રતન રે ગયું હાથથી રાકે;
વિરહ દાહ દે દેશિ મિલને,
રઝળતાં કર્યા બાળ અત્રને. ૩
ગુર્જરી પ્રજા પ્રેમી પરહરી,
સદન સ્ત્રીસગાં સનેહિલાં ધરી;
અરર ચાલિયા ચિત્ત ચર્ચરે,
“વરતમાન” હાં! સચન સાથરે. ૪
અનુર વર્ષનું બાળ લાગેલું.

સત્ર મિત્ર કીકાભાઈની મૈત્રિપ તત્તમાર કાયમને સારૂ વાહ માંરહે એટલા સારૂ આ છક લેમના વિરહ દુખથી પીડીત થતાપરમ સનેહીભાઈ કીપાચંકર પ્રભાચંકર ખંભાનીવાણી પોતાની મદદથી આલમને નજર થવા છપાવી પ્રસિદ્ધ કીધીછે.

એમનો જન્મ સંવત ૧૯૦૨ ની સાલમાં થયો. પોતે ૩૮ વર્ષની નાની વયમાં એટલે ચાલતા માસનીતા ૨૬ મી જુલવાર સાંજના તાવની માંકમીને લીધે પરલોક વાસી થયા. મરનાર

રૂઢન એહનું કાન ના ધર્યું;
 ઝરેર કાં! થયા રે દયા તણ.
 સખળ સાથિ હાં! ચાલિયા સળ. ૫
 ગખરૂ ખાળની હાય રી વલે,
 હૃદય કાઠ હાં! રે રડી મરે;
 કરમિ જય આ કુલ ગુલાખનું,
 કર ગ્રહી વગે કા કરે સમુ. ૬
 વદન ઝાંખનું હાય આ કર્યું,
 નજરના ઠરે વીલપે વસ્યું;
 તમ જતાં ખરે પ્રાણ ત્યાગરી,
 ચારર હાયરે હાય શું થશે. ૭
 દોલ દયા ધરે આમ કાં! કરો,
 દિન જનો તણો હાય છે મરો;
 ઢળિ જતાં તમે ધોંગિ ઢાલડી,
 વિલપિ વારૂ હાં! રે રડી રડી. ૮
 પર વશે પડયાં એ! પુકારીએ,
 મન કયમે કરી આજ વારિયે;
 વિટળિ આ રહ્યાં ખાળકાં રૂએ;
 સમિય તેડિકો દુખડાં ખુએ. ૯

બલા, ભોળા, માયાજી, સહનળ, હિદાર અને ખાહાદુર હતા. તે-
 મણે પ્રજાસિતના અને ગરીબોના કામકાળે કરવામાં પોતાની
 બધી જાંઠગી મુજરી. ગુજરાતી, મરાઠી અને ઇંગ્લેજ એ ત્રણ
 જુ ભાયા તેઓ જાણતા હતા. પ્રથમ ખી.ખી. એંડ થી.
 આઈ. રેલવેમાં એડીટ એડીસમાં મરનારને નોકરી મળી
 ત્યાર બાદ મુંબાઈ મ્યુનીસિપાલિટીમાં નોકરી રહ્યા હતા. થી
 વાય કેમ્પીસીરીએટ ખાતામાં પણ જે અરયામાં આખી થીની-

વિષુદ્ધિ બેલ હાં! રશિ મિત્રની,
 થઈ થશે ન મૈત્રિ વિચિત્રની;
 સજળ નેત્રથી આંસુડાં ઝરે,
 અરર હે હરે હે હરે હરે. ૧૦
 હસતું મુખકું શોકમાં રામ્યું,
 રઝળતાં કરી કાં! જવું ગમ્યું;
 ત્રમતુ ના થવું જુડું કાં! સમે.
 વિસરિ આલિયા હાલતો ક્યમે. ૧૧
 અપ્પળ જાતિની દાઝ વિસરી,
 નિજ પ્રિયા અરે રે કરી પરી.
 ઉભય પૂત્ર પૂત્રી શીશુ વધે,
 વિસરિ આલિયા કાણ આસરે; ૧૨
 જન સમુહ આ ગ્રામ વાસિયો,
 નયન હાં! ભરે નીર ત્રાસિઓ!;
 પરમ પ્યાર તે કેમ વિસરે,
 દિલગિરી વધુ દીલરે પરે. ૧૩
 પુરહિમાયતે આગળે પડી,
 તન મને ધને સાહ્યતા કરી;
 મદદ મહારથી ના ભુલાયરે,

યામાં લડાઈ ચાલતી હતી ત્યારે તેમણે નોકરી કરેલી હતી પ-
 છીતે નોકરી છોડી પોતે સુરતમાં છુક ડીપો કાઢી પારકાના તા-
 ખામાં રહી નોકરી કરવા કરતાં સ્વતંત્રપણે વેપાર ચલાવવા
 માં એમની અતીથય પ્રીતિ હતી. અને એથી કરી મરનારે
 સંને ૧૮૬૬માં છાપખાનુ કાઢ્યું ખાદ ૧૮૭૦માં ગુજરાતમીત્ર
 વેચાણ લીધું. વેચાણ લેતી વખતે કંપની ઉશી કરીને તેમાં
 સામેલ રહી કામ કરતા હતા પણ તેમાં જરા નબળી જેવાં

જન સહુ વટે ત્રાહિ ભાહિરે. ૧૪

અમલદારથી વાજ આવિયા,

તમ થકી વધુ વાડ ફાવિયા;

વિપત વેઠને દાણ ફુભવે,

કર કહાડવા ઠા મથે હવે. ૧૫

દશ કુખી ગઈ દેશિ મીલની,

સુરત વાસિની શીર છત્રની;

કરણ શીખ આ! સિંહ શા સખા,

તમ વિના હવે ક્યાં કહી વખા. ૧૬

ઉમળકા ધરી ક્યાં હચારિયે,

અરજ દાદ જો ક્યાં પુકારિયે;

દશ કીટી ગઈ આપની ખરી,

નિડર હામી ઠા ક્યાં મળે ફરી. ૧૭

ભર સ્વતંત્રતા ન્યુસમાં ભરી,

જનહિ તારથે વાપરી નરી;

ગેર સમજીત થવાથી તે કુંપની સાથનો પાતાનો સંપંધ સને ૧૮૭૭માં છોડ્યો ને ખીજી છાપખાનુ વસાવવા ઇરાદો કીધો. પણ મી.મં.છારાને કુંપની પાસેથી છાપખાનુ અને ગુજરાત મીલ ખરીદકીધાં અને પાતાની સાથે રા.સા. કીશાભાઈને જોડી લીધા. અને બામંદાર કીધા તેમણે સુધી એમજ ચાલ્યું. લવાઈ કોર્ટ સ્થાપવાની આગેવાની કરનાર પણ મરનારજી હતા અને તે કોરટમાં લવાઈ તરીકેનું કામ પણ ધરમ દાખલ કરતા. મરનારને સારાં કામો કરવાની બાજી હોંસ હતી અને પ્રજા ગુમાજનામની સભા સ્થાપન થઈ હતી તેના સેક્રટરી પણ પાછળ થી એજ થયા હતા. એ સભા પડીબાગવાથી હિતવરધક સભા સ્થાપન કરીને તેના સેક્રટરી પણ એજ થયા. શ્રાવકોના પા-લોતાણાના ધામની આણુંદણ કલ્યાણજીની પેઢેડી ચલાવનાર

હરકતો સહી જીવ જીઝ્યા,
સમ “કીકાભઈ” કે થશે થયા. ૧૮

પરગજી પુતી પીડતો હરે,
દીલ દયા વધુ દીનની ધરે;
ખમ્મસ લાગણી લેખિ લાયકે,
નથી થયા થશે આ જગે શકે. ૧૯

પુરજને વધુ ધ્યાર મેળવ્યો,
ગરવ મુક્ત થૈ ગુણ કેળવ્યો;
હરદમે રહ્યા હોંશ આદરી,
સમ “કીકાભઈ” કયાં મળે ફરી. ૨૦

સુરત સોચતી હાય શોકમાં,
નિજ હિમાયતી યેખી જોખમાં;
પરકી પિંડને પ્રાણ ત્યાગતી,
સમિષ જાણી હાં! આવી ભાંગતી. ૨૧
સકળ વસ્ત્ર રે શોકનાં ધર્યા,

પર દેખરખ સખનાર મંડળી અમઠાવાઠમાં સ્થાપન થઇ ત-
માં સુરત તરફના પ્રતિનીધી મરનારજ હતા તથા દેશી ક-
ળા ઉત્તેજક મંડળી મરનારજ ઉભી કરી તેના સેકેટરી થયા
હતા. મ્યુનીસીપાલેટીની સાબતી સાબની સુટણી વખતે પ્રજા
તરફથી કમીસનર તરીકે સુટાયા હતા. હિંદુ નિરાશ્રીત કુંડ
મોટે નાણાં ભેગાં કરી તેમાંથી આંધળા હુલાઓને કપડાં બહે
ચવામાં પણ મરનાર સામેલ હતા. આમ રેલ જેવી આકૃતિ
વખતે પ્રજાની શેવા બજાવવા કેડ ખાંધતા વિગરે અનેક
સારા કામમાં ભાગ લેતા. એથી એમના પર એકાઠ બે
ચંડાળોનો અદેખાઇ થઇ અને સન ૧૮૭૮ માં સુરતમાં
જ્યારે લાઇસન્સ ટેક્સની ખાખતમાં ફીતુર ઉઠ્યું ત્યારે તે ઉઠાવ-
વાની ઉચકેરણી કરવામાં તે ચંડાળો એ મરનારને પણ સા-

અક્ષત બૂધણી નીજનાં ક્યૈં;
કથન કષ્ટિના ના કથાય રે,
રૂદન તો કરે નાખી હાયરે. ૨૨

વદન હીસતું હાય અંખતું,
પુર-ખજાર ચોકમાં ન કો છતું;
મહુ જને હીધી હુકુતાળરે,
અરર શું ક્યું હુર કાળરે. ૨૩
મુર્ચ્છી પ્રજા શોકથી સ્તવે.
સમ " કીકાભઈ " ક્યૌં મળે હવે;
સરસ સ્નેહ મણી મિત્ર રે ગયા,

દરા દિશી હીસે હુર કાળહાં! ૨૪
વિનય વાદમાં સત્ય આહિના,
સખળ સંપથી નેકીમાં રહ્યા.
પળ પિછાની હાં! સાઠ્યા આપતા,
તહપી કાં! ત્યા જેતરી છતાં; ૨૫

રોપન શબ્દની આ રૂડી પડી,
અમિત જોર તો આપની પડી;
નિહર ધુમીઆ આ વિના વગે,
"વરતમાન" થી હાં! જગે જગે. ૨૬

ગરજ ગુજરાત મિલથી સરી,
વિજયવાન હાં! કેમ વિસરી;
કથન કારમા લેખી લક્ષથી,

મીલ કીધા હતા જેવી સાડા ચાર માસનું કાચુ કેડખાનુ ભો
ગવવું પડેલુ છતાં જરા પણ હીમત જોડી નહોતી. મરનાર
બચુજી છટાદાર લખાણુ લખતા. કેટલાક અંગે પોતેજેડી
કાઢ્યા હતા અને કેટલાકના તરજુમા કરીને છપાવી પ્રસિદ્ધ
કીધાછે ખત કમાલા લખવામાંતો મરનાર એકકોજી હતા.
મરનારના સદગુણુ લખવા માંડીએ તો એક મોટા અંગ થાય
માટે અમે મરનારની નોંધ આ છુકમાં માત્ર ટુંકમાં લીધીછે

કુપદ કુષ્ભો રાજવામ્બરી, ૨૭
 વિવિધ બેઠી ભુર બેઠ્યા,
 સમુહ બહેમને ભાસી બેઠ્યા;
 હિત ચહી વધુ નીજ દેશનું,
 સમુજ કાઠિયું કૂર કલેશનું. ૨૮
 સિદ્ધન સંપને રે રહ્યા ઠરી,
 સરળ ભાવથી નીતિ વિરતરી;
 કુપથે કાપિયા શાન આપીને,
 વધુ સમાજે કૂંડ સ્થાપિને. ૨૯
 કલમ રાસથી કૂર ભાસિયા,
 સજન સુશ ડો સુખિયા થયા;
 નિડર નેહુતો નીતિથી ધર્યો,
 સુજરા રે બધે જુગ વિસ્તર્યો. ૩૦

સોરઠા.

ધયો મુ જરા જમ આજ, કીરત કામ પ્રીયતેં થયાં.
 કીપારાંકર દિલદાઝ, મિત્ર વિરહ દુખવેઠીવું. ૩૧
 મન ધરી મંજારામ, દુખદ પત્રિકા પાઠવાં;
 તણખુશિઆવુતમામ, મંદવાડ સુધી મીત્રનો. ૩૨
 દેશી મીત્ર મુખ મલાન, કાળોતરી કળિ કારમા;
 તજ્યા કીકાભઈજહાન. મિત્રમરણ વાંચી રડ્યા. ૩૩
 શેઠ મિયાળ ભાઈ, રડ્યા નુરુદીન નેહવય;
 નગરશેઠ દુખદાઈ, શોકકરે ખંભાતિ જન. ૩૪
 નેભ વહે નીર ધાર, કીપારાંકર શાયે વધુ;
 ફરીબેઠા કીરતાર, હણ્યો કોસ્તુભ કીકાભઈ. ૩૫

સોરઠની ગઝલ.

પ્રાણ રનેહિ મારા હો પંખિયા!
 પ્રેમ બંધ તોડી હો કેયહાં? પ્રાણ!
 હજાર સાંજ આંખિ ઝમૂમિના!
 કાળિ મીણ રાત પડિ કહાં!

દિન ઉજળો જો ઝળહળો!
 રાગ-રાંચ ચંચ બિડી શું આ !!! પ્રાણ ૧
 હજૂ જોયું-સાંભળ્યું-ભોગવ્યું-
 સુખ સ્વપ્ન નાહું પુર થયું !
 અમી ધુંટડો ભર્યો ના ભર્યો !
 પ્યાસો હાય અધર ઢોળું આ !!! પ્રાણ ૨
 ગામ માડિ તારિ આ રળવળો!
 થતિ ખાંડિ જોડિ જો કલવલો!
 પુમડાં શાં બંધુઆં બાહુઆં!
 કંકળે કાં દિલ હિઝરાયદા !!! પ્રાણ ૩
 જામ જામ-શું તજ આ બધાં!
 હેત ઘેલડાં તુંજ સાડિલાં!!!
 કાળ જાળજો આ પસારિરે!
 બાળ કાળ શાને ભરે તું હયાં!!! પ્રાણ ૪
 એક ગળે આપણ ડોલતાં!
 કંઠે કંઠ જોળવી બોલતાં!
 વિખરાશે મંડળી તાહરી!
 મુજ બેલડી તુટશે આહા!!! પ્રાણ ૫
 રામશેર જલડું માહરી !
 સદાકાળ ઢાલ ધિંમી ખરી!
 રણ રંગમા બેહુ ઝીલતાં!
 હવે ધુમવું પ્રભુ!! એકલાં!!! પ્રાણ ૬

[મંછારામભાઈ.]

